

УДК 94(477)

Мельничук О.А. Організація відпочинку застрахованих в Україні у 20-ті рр.. XX ст. // Збірник наукових праць. Серія «Історія та географія» /Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди. – Харків: Планета-Прінт, 2009. – Вип. 34. – С. 79-81.

Мельничук Олег Анатолійович

*Вінницький державний педагогічний університет ім. М. Коцюбинського
кандидат історичних наук, доцент кафедри правознавства.*

ОРГАНІЗАЦІЯ ВІДПОЧИНКУ ЗАСТРАХОВАНИХ В УКРАЇНІ

У 20-ТІ РР. XX СТ.

В статті висвітлюється організація та функціонування будинків відпочинку як однієї із форм масової профілактики застрахованих в Україні у 20-ті рр. XX ст.

Організацію профілактичної допомоги більшовики розглядали як важливий елемент класової теорії. Змальовуючи чорними фарбами матеріальне становище робітників у буржуазних державах, партійні ідеологи стверджували про відсутність там турботи про здоров'я працюючих. На противагу цьому, радянська влада проголошувала своїм завданням «не лише ефективно лікувати робітників, але й проводити профілактичні заходи по боротьбі із чотирма ворогами робітничого класу, які дісталися у спадок від старого ладу: туберкульозом, сифілісом, алкоголізмом та нервовими хворобами» [1. С.4].

Метою даної статті є висвітлення організації та функціонування будинків відпочинку як однієї із форм масової профілактики застрахованих в радянській Україні. Означена проблема не була предметом спеціального історичного дослідження. Разом з тим, вже у 1920-х рр. з'являються популярні праці, підготовлені для застрахованих відповідальними працівниками [1;2]. Практичні поради застрахованим подано у довідниках[3;4]. Окремі аспекти висвітлені у загальних працях із соціального страхування[5;6].

Будинки відпочинку як найпростіші радянські профілактичні установи вперше були створені в 1920-1921рр. у промислових центрах: Ленінграді, Москві, на Уралі. У квітні 1921 р. з'явився декрет РНК УСРР «Про будинки відпочинку», за яким губпрофрадам рекомендувалося створювати установи такого типу в Україні «з метою надання робітникам і службовцям можливості відновити свої сили і енергію, протягом отриманої ними чергової відпустки в найбільш сприятливих і здорових умовах» [6. С.83]. На 1923 р. більшість губерній України мали свої будинки відпочинку, розміщені в колишніх садибах, палацах чи дачах. В Донбасі під будинок відпочинку був пристосований навіть колишній Святогорський монастир, який вважався одним із найкрасивіших місць Радянського Союзу [5. С.29]. В 1925 р він був перетворений на I Всеукраїнський будинок відпочинку ім. т. Артема, нараховуючи 7 корпусів на 1100 місць [7. Арк.301].

До будинків відпочинку застраховані поступали лише після попереднього медичного огляду та соціального відбору. Медичний огляд проводився лікарсько-контрольними чи лікарсько-відбірними комісіями, які визначали потребу у відпочинку та фіксували відсутність медичних протипоказань [3. С.113]. Завдання соціального відбору, що проводився страховими органами та профспілками полягали в направленні до профілактичних установ осіб, « найбільш цінних для пролетарського суспільства» [4. С.87]. Не важко здогадатися, що до такої категорії більшовики зараховували, передусім, представників робітничого класу, який розглядався не лише як «головний виробничий клас, але й клас, що приведе все людство до перемоги над капіталістичним ладом» [2. С.19]. За директивами партійних органів «робітники від станка» серед направлених мали становити не менше 80%. При порушенні даного співвідношення голова губернської страхової каси притягувався до відповідальності, а для губернії зменшувалася кількість путівок [8. С.244].

Як засвідчує практика, страхові органи України не завжди

дотримувалися вказівок про забезпечення необхідної кількості місць у будинках відпочинку за промисловими робітниками. Так, у 1925-26 р. серед направлених до будинків відпочинку по округах, робітники становили від 38 до 65% [9. С.19]. ЦК ВКП(б) своїм обіжником №157 від 17 квітня 1926 р. у категоричній формі наказував місцевим парторганізаціям стежити за дотриманням встановлених пропорцій, не допускаючи направлення за рахунок даної квоти працівників страхкас та партійних органів [10. Арк.49.].

В 1922 р. страховим органам України вдалося організувати за власні кошти лише 2 будинки відпочинку, в Єнакієво та Юзівці. На 1 березня 1923 р. планувалося відкрити ще 2, в Луганську та Святогорську [11. Арк.359.]. Без належного фінансування перебування в зазначених установах важко було назвати відпочинком. Член КП(б)У Харківської організації М. Ейхенвальд в доповідній записці від 6 вересня 1922 р. на адресу ЦК зазначав: «Відпочиваючих селили у брудні бараки по 6 чоловік. На харчування однієї особи в день виділялося 2 яєць, 3 стакани молока, 6 золотників неякісного сала та півтора фунта чорного глевкого хліба» [12. Арк. 54.].

В листопаді 1924 р. РНК УСРР своєю постановою оголосив про зняття будинків відпочинку із державного забезпечення та перенесення основного тягаря з матеріального утримання даних установ на профспілки та страхові каси [13. Арк.36]. Однак, необхідність зниження собівартості продукції в нових ринкових умовах змусила господарчі органи відмовитися від утримання будинків відпочинку та сплати профспілкам відсотків на їх організацію. В результаті, рішенням Президії ВЦРПС від 21 грудня 1926 р. страховим органам передавалися всі будинки відпочинку, що знаходилися у віданні профспілкових та господарських органів разом із інвентарем та обладнанням [2. С.59]. Після передачі у відання страхових органів України профспілкових будинків відпочинку, житловий фонд страхових органів визначився в 10 900 ліжок [14. Арк.95.]. Як не дивно, але із збільшенням кількості застрахованих, загальна сума коштів, використаних для забезпечення профілактичною допомогою

впродовж 1920-х рр. поступово зменшувалася: 1925/26 р. – 5 226 196 крб., 1926/27 р. – 4 516 341 крб., 1927/28 р. – 4 337 358 крб. [14. Арк.89].

Зменшення асигнувань в першу чергу негативно позначилося на якості обслуговування відпочиваючих. Комісія ВУРПС, яка у вересні 1927 р. здійснювала обстеження будинків відпочинку, відзначала майже повну відсутність організації культурного дозвілля. В кращому випадку для відпочиваючих виписувалися журнали та газети. Виняток становили всеукраїнські будинки відпочинку у Святогорську, Соснівці, Одесі, які мали у штаті спеціальних працівників для культроботи та фізвиховання [15. Арк.4].

У звіті Головоцстраху УСРР про діяльність будинків відпочинку на пленумі ВЦРПС (лютий 1927 р.) повідомлялося про непоодинокі випадки порушення дисципліни відпочиваючими, що проявлялося у «недотриманні режиму, грубому поведженні із персоналом, вживанні спиртних напоїв, курінні в приміщеннях, азартних іграх» [16. Арк.211]. За порадою ВЦРПС, Головоцстрахом було розроблено детальну програму та план культроботи в будинках відпочинку. Однак її реалізацію в будинках відпочинку мав забезпечити лише 101 культпрацівник, з яких 57 бібліотекарів, 38 інструкторів фізкультури, 6 відповідальних керівників (завідувачі культроботою в найбільших будинках відпочинку) [17. С.35].

Зважаючи на це, задекларовані заходи не принесли позитивних результатів. У доповіді інспектора по перевірці Миколаївської окрстрахкаси зазначалося: «Культробота викликає скарги з боку відпочиваючих». В акті обстеження Полтавської окрстрахкаси записано: «Культробота цілком недостатня, фізкультури немає, що викликає скарги». Негативні висновки про культроботу значилися в Шепетівській, Київській, Запорізькій, Конотопській, Уманській та Глухівській касах. Недоліки були виявлені навіть у всеукраїнських будинках відпочинку, для яких основними культурними заходами були щотижневі вистави та прогулянки в ліс [18. С.16-17]. Щодо харчування, то в матеріалах комісії відзначалися окремі установи, в яких «їжа

була одноманітною, без достатньої кількості жирів, готувалася несмачно, а іноді із недоброякісних продуктів». Виявлені ряд зловживань, в тому числі розтрата та безгосподарність [9. С.21].

Негативні відгуки застрахованих не змінили ставлення влади до будинків відпочинку. В умовах чисельного зростання промислового пролетаріату вони розглядалися як найбільш дешевий і продуктивний захід масової профілактики [19. С.6]. В директивах першого п'ятирічного плану пропонувалося майже вдвічі (від 88,2 до 159,0 тис.) збільшити кількість осіб, охоплених профілактичною допомогою в будинках відпочинку, в тому числі і за рахунок зменшення обсягу санаторно-курортного лікування [20. Арк.43].

Перенесення ваги на розвиток будинків відпочинку у профілактичній роботі аж ніяк не позначилося на покращенні якості обслуговування застрахованих. Кореспонденти з місць вказували на низький рівень медичного обслуговування (1 лікар на 200-300 відпочиваючих), неякісне харчування, майже повну відсутність культроботи. Як наслідок, більш як 2/3 застрахованих покидали будинки відпочинку раніше визначених термінів, 1/5 – отримавши путівки та кошти на проїзд, залишалися вдома. Нерідко відпочинок в уяві робітників асоціювався із розпиванням спиртних напоїв, азартними іграми, статевою розпустою [21. С.2]. Автори приходили до єдиного висновку про те, що існуюча система відпочинку не відповідає вимогам реконструктивного періоду. Ставилося завдання по переходу до нових форм відпочинку, «більш культурних, більш придатних до соціалістичного будівництва» [22. С.2].

В якості нових форм відпочинку пропонувалося створення спеціальних таборів для старших робітників та колоній для робітничої молоді на основі самообслуговування, із запровадженням трудових процесів. Обов'язковим елементом діяльності таборів мала стати трудова допомога селянам-колгоспникам (збирання врожаю, сінокос). Така організація відпочинку, на переконання більшовицьких агітаторів, повинна була відігравати величезне політичне та виховне значення, посилюючи зв'язок із селом [22. С.3]. Звучали й

більш радикальні пропозиції, в яких автори ратували за воєнізовані табори відпочинку для молодих хлопців та дівчат на чолі із військовими лікарями та інструкторами з військових занять. Військові заняття та маневри мали сприяти «розумному розподілу енергії» [21. С.3].

Таким чином, протягом 1920-х років профілактична допомога застрахованим здійснювалася, переважно, через організацію будинків відпочинку як однієї із найдешевших та найдоступніших форм масової профілактики. Із взяттям курсу на модернізацію економіки влада виступила за впровадження в роботу профілактичних установ трудових процесів.

Список джерел та літератури

1. Милютин Б.Т. Санаторно-курортная работа страховых касс. – М.: Вопросы труда, 1928. – 31 с.
2. Баевский И.Л. Дома отдыха, санатории, курорты и здоровье застрахованных. Изд. 3-е. – М.: Вопросы труда, 1928. – 69 с.
3. Кравченко И.Ф. В помощь профработнику в работе по социальному страхованию: Сборник основных инструкций, правил и постановлений по социальному страхованию. – Харьков: «Украинский работник», 1935. – 195с.
4. Фішман С. Довідна книжка застрахованого. Що повинен знати кожен застрахований робітник та службовець про порядок одержання допомоги, пенсії, меддопомоги? – Черкаси: Б.в., 1927. – 134 с.
5. Горбунов А., Фридьев М. Государственное социальное страхование в СССР. – М.: Профиздат, 1938. – 40 с.
6. Караваев В. В. Социальное страхование в СССР. Изд. 2-е. – М.: Госюриздат, 1959. – 239 с.
7. ЦДАВО України. – Ф. 2851. – Оп. 1. – Спр. 364.
8. Сборник действующего законодательства по социальному страхованию на Украине. Под общей редакцией И.И. Фреймана. – Харьков: «Вопросы труда», 1926. – 499 с.
9. Социальное страхование на Украине в 1925-26 г. – Харьков: Изд. НКТ УССР, 1927. – 123 с.
10. ДАВО. – Ф.Р-155. – Оп.2. – Спр.1.
11. ЦДАВО України. – Ф. 2851. – Оп. 1. – Спр. 45.
12. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 1596.
13. ЦДАВО України. – Ф. 337. – Оп. 1. – Спр.3229.
14. ЦДАВО України. – Ф. 2851. – Оп. 1. – Спр. 918. –
15. ЦДАВО України. – Ф. 342. – Оп. 1. – Спр. 2657. –
16. ЦДАВО України. – Ф. 337. – Оп. 1. – Спр. 6115. –
17. Вардунас П. Профессиональные союзы и социальное страхование. Изд. 3-е. – М.: Гострудиздат, 1930. – 64 с.
18. Александрович З. Культобслуживание в домах отдыха Украины // Вопросы страхования. – 1927. – №50.
19. Вопросы страхования. – 1929. – №2.
20. ЦДАВО України. – Ф. 337. – Оп. 1. – Спр. 7463.
21. Френкель М. Перестроим систему отдыха // Вопросы страхования. – 1929. – №43. – С. 2-

4.

22. Игнатъев В. Перестроим систему работы домов отдыха // Вопросы страхования. – 1929. – №40. – С. 2-5.